

УДК 81-11

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ КОНЦЕПТУ ВІРА В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ

Яницька О.М., викладач
кафедри практики німецької та французької мов
Рівненський державний гуманітарний університет

У статті проаналізовано лінгвокультурологічні методи та прийоми аналізу концепту ВІРА в англійській, українській та французькій мовах, описано важливість лінгвокультурології в сучасній лінгвістичній парадигмі та співвідношення мови й культури на матеріалі концепту ВІРА. Робиться висновок про те, що запропонований комплексний лінгвокультурологічний аналіз дає змогу отримати найбільш повний опис концепту.

Ключові слова: лінгвокультурологія, концепт, культура, ментальність, стереотип.

В статье проанализированы лингвокультурологические методы, принципы и приемы анализа концепта ВЕРА в английском, украинском и французском языках, описана важность лингвокультурологии в современной лингвистической парадигме, соотношение языка и культуры на материале концепта ВЕРА. Делается вывод о том, что предложенный комплексный анализ позволяет получить наиболее полное описание концепта.

Ключевые слова: лингвокультурология, концепт, культура, ментальность, стереотип.

Ianytska O.M. CULTURAL AND LINGUISTIC ASPECTS OF ANALYSIS OF THE CONCEPT OF FAITH IN THE ENGLISH, UKRAINIAN AND FRENCH LANGUAGE

The article touches upon cultural and linguistic methods, principles and approaches to the analysis of the concept FAITH in English, Ukrainian and French, describes the importance of cultural linguistics in modern linguistic paradigm and the relationship between language and culture on the basis of concept FAITH. It is concluded that the proposed comprehensive analysis allows to get the most complete description of the concept.

Key words: cultural linguistics, concept, culture, mentality, stereotype.

Постановка проблеми. Стаття присвячена лінгвокультурологічному аналізу концепту ВІРА на матеріалі англійської, французької та української мов. Мова є засобом накопичення й зберігання важливої культурної інформації. Для сучасного носія мови така інформація є імпліцитною, прихованою віковими трансформаціями, може бути досліджена опосередковано. Лінгвокультурологічний аналіз визначає та описує закладену в мовних знаках культурну інформацію. У нашому дослідженні нас цікавитимуть методи, прийоми та принципи цього підходу, що можуть бути використані для дослідження концепту ВІРА в англійській, українській та французькій мовних картинах світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, якими займається лінгвокультурологія, не нові. У різні періоди їх вирішували В. Гумбольдт і Ф.І. Буслаєв, О.О. Потєбня й О.М. Афанасьєв, Е. Сепір, М.І. Толстой, В.М. Телія і Ю.С. Степанов, Н.Д. Арутюнова й В.В. Воробйов. Саме вони висунули постулат про те, що мова – це й знаряддя культури, і її частина, і умова її існування. На цьому постулаті ґрунтується лінгвокультурологія. На сучасному етапі вивченням лінгвокультурології займаються дослідники різних

зарубіжних і вітчизняних лінгвістичних шкіл, зокрема, лінгвістичні школи університетів Кембриджу, Оксфорду, Сорбонни та ін.

Постановка завдання. Предметом нашого аналізу є концепт ВІРА в англійській, французькій та українській мовах. Мета статті – описати методи, прийоми та принципи лінгвокультурологічного аналізу концепту ВІРА на матеріалі англійської, французької та української мов. **Завдання статті:**

- розглянути лінгвокультурологічний підхід до дослідження концепту;
- описати основні дослідницькі методи та прийоми в межах зазначеного підходу;
- визначити методіку лінгвокультурологічного аналізу концепту ВІРА для виявлення його сутнісних характеристик на матеріалі англійської, української та французької мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура – це одне з фундаментальних понять соціально-гуманітарного пізнання [7]. Науковці визначають багато підходів до розуміння та визначення культури. В.М.Телія [7, с. 11] вважає, що об'єктом лінгвокультурології є не лише суто національна культурна інформація, але й загальнолюдська, наприклад, закодована в Біблії, тобто універсальні, властиві різним культурам. Бачення

світу носієм мови формується не на основі певної трансформації власних думок та переживань, а на основі зафіксованого в поняттях мови досвіду його мовних предків, що закріплені у міфах та архетипах. Мова не просто описує, виражає й називає те, що є в культурі, але й сама розвивається в культурі. Взаємодію мови й культури вивчає лінгвокультурологія. Дослідник Фарсад Шаріфіан вважає, що мова є основним засобом для кодування й передачі культурних концептуалізацій, виступає в якості банку пам'яті для культурних концептуалізацій певної культурної групи [17, с. 5].

Як і кожна наука, лінгвокультурологія володіє своєю методологічною базою. Методи лінгвокультурології [7] – це сукупність аналітичних прийомів, операцій і процедур, що використовуються при аналізі взаємозв'язку мови й культури. Оскільки лінгвокультурологія – інтегративна область знання, що вбирає в себе результати дослідження в культурології й мовознавстві, етнолінгвістиці й культурній антропології, тут застосовується комплекс пізнавальних методів і установок, що групуються навколо смислового центру «Мова й культура». У процесі нашого лінгвокультурологічного дослідження методи культурології й лінгвістики використовуватимуться вибірково.

Вплив культури народу на характер нормативно-стилістичного устрою має досить опосередкований, хоча й глибокий характер, порівняно з впливом культури на словник, який є її дзеркалом. Важливими поняттями лінгвокультурології є ментальність та стереотип. Ментальність – світогляд у категоріях і формах рідної мови, які сполучають інтелектуальні, духовні й вольові якості національного характеру в типових його проявах. Одиницею ментальності визнається концепт цієї культури [1].

Згідно з А.Я. Гуревичем [7, с. 48] ментальність – це спосіб бачення світу; вона зовсім не ідентична ідеології, що має справу з продуманими системами думок. Ментальність – не філософські, наукові або естетичні системи, а той рівень суспільної свідомості, на якому думка не відривається від емоцій, від латентних звичок і прийомів свідомості. Отже, ментальність – той незримий мінімум духовного єднання людей, без якого неможлива організація будь-якого суспільства. Ментальність народу актуалізується в найбільш важливих культурних концептах мови. Лінгвокультурологічний аналіз концепту ВІРА дасть змогу дослідити ментальність носіїв англійської, української та французької мов.

На сучасному етапі лінгвокультурологія має у своєму арсеналі декілька напрямів, основною ціллю яких є вивчення способів, якими мова утілює, зберігає й транслює культуру. Лінгвокультурологія визначає, яким чином культура бере участь в утворенні мовних концептів, до якої частини значення мовного знака прикріплюється культурний зміст, чи усвідомлюється цей зміст тим, хто говорить і слухає, і як він впливає на мовні стратегії; чи існує культурно-мовна компетенція носія мови, тобто природне володіння не лише процесами створення й сприйняття мови, але й володіння установками культури і т. д.

Важливим аспектом у дослідженні лінгвокультурного аналізу концепту є стереотип. Етнокультурні стереотипи – це узагальнене уявлення про типові риси, що характеризують будь-який народ. Вважаємо мовним стереотипом не лише судження або декілька суджень, але й будь-яке стійке вираження, що складається з декількох слів, наприклад, стійке порівняння, кліше і т. д. Уживання таких стереотипів полегшує й спрощує спілкування, економлячи сили комунікантів. Одиниця мови – слово – є лише сигналом, функція якого – пробудити людську свідомість, торкнутися в ній певних концептів, готових відгукнутися на цей сигнал [7]. Пошук методологічних прийомів лінгвокультурології здійснюється шляхом використання елементів концептології, герменевтики й загальної філології.

Для лінгвокультурологічного дослідження концепту ВІРА доцільно виділити декілька методів лінгвокультурології.

1. Діахронічний метод, що ґрунтується на порівняльному аналізі різних лінгвокультурних одиниць у часі. У контексті нашого дослідження маємо на увазі етимологічний аналіз концепту ВІРА в англійській, французькій та українській мовах. Для цього використаємо відомості етимологічних словників англійської, української та французької мов (Ayto J. *“Word Origins. The Hidden Histories of English Words from A to Z”*, Рудницький Я.Б. *«Етимологічний словник української мови»*, О.С. Мельничук *«Етимологічний словник української мови : у 7 т.»*, Dauzat Albert, Dubois Jean, Mitterand Henri. *“Le Nouveau Dictionnaire Etymologique et Historique”*, електронні етимологічні словники англійської та французької мов).

2. Синхронічний метод, що порівнює одночасно існуючі лінгвокультурні одиниці.

3. Структурно-функціональний метод, що припускає розділення об'єкта культури на частини й виявлення зв'язків між частинами.

4. Типологічний метод, призначений для виявлення типологічної близькості різних лінгвокультурних одиниць історико-культурного процесу.

5. Порівняльно-історичний метод, в основі якого лежить порівняння самотніх лінгвокультурних одиниць в часі й проникнення в їхню суть [1, с. 29].

До загальних методів можна додати також специфічно лінгвокультурологічні методи. Відомості корпусного аналізу та порівняння двомовних словників дозволили довести, що способи об'єктивації концепту, що рухаються по герменевтичному колу, забезпечують лінгвокультурологові можливість створення мовного й мисленнєвого портрета пізнання дійсності. Наприклад, в англійській мові ключовими лексемами – номінантами концепту виступають FAITH, BELIEF, TRUST, CONFIDENCE, у французькій мові – FOI, CROYANCE, CONFIANCE, CONSCIENCE, а в українській мові – ВІРА та ДОВІРА. У мові відбувається лінгвокогнітивний відбір й інтерпретація окремих значимих для культури одиниць і їхнє знакове кодування в семантичній структурі слова.

При лінгвокультурологічному аналізі концептів доцільно комплексно використовувати різні прийоми. Для нашого дослідження визначаємо такі специфічні прийоми:

– аналіз значення за словниковими дефініціями та словниками синонімів (використаємо аналіз тлумачних словників англійської мови (Cambridge and Oxford), французьких словників (Lagousse et le Robert), словників української мови (В.Т. Бусел «*Великий тлумачний словник української мови*»), словників синонімів: *The Oxford Thesaurus An A-Z Dictionary of Synonyms*, *Dominique le Fur Dictionnaire des synonymes, nuances et contraires*, *Практичний словник синонімів української мови* та ін.);

– етимологічний аналіз;

– методики вивчення концепту через лексико-граматичне поле лексеми, що його репрезентує [1, с. 30].

Для доповнення аналізу в нашому дослідженні й порівняння лінгвокультурологічних досліджень ми намагатимемося використовувати такі методи й подаємо їх у співвідношенні з принципами:

1) порівняльно-функціональний метод співвідноситься з принципом функціоналізму;

2) системно-структурний метод співвідноситься із системно-семантичним принципом;

3) метод концептуального аналізу співвідноситься з принципом експланаторності;

4) описовий метод співвідноситься із синхронічно-діахронічним принципом;

5) метод компонентного аналізу співвідноситься з комплексним принципом й інтерлінгвістичними принципами;

6) контрастивний метод – аналіз співвідноситься з принципом інакшості;

7) метод семантичного лінгвокультурологічного поля співвідноситься з семасіолого-ономасіологічним, системно-семантичним, власне лінгвокультурологічними принципами [1; 2].

Оскільки лінгвокультурологія є комплексною дисципліною, що має інтегральний, міждисциплінарний характер, методи, перелічені вище, доцільно використати у взаємодії, оскільки вони взаємодоповнюють, взаємопроникають і взаємообумовлюють один одного.

Лінгвокультурний підхід припускає вивчення специфіки національної концептосфери від культури до свідомості. На думку А.В. Костіна, лінгвокультурологічний підхід спирається на ідею про кумулятивну (накопичувальну) функцію мови, завдяки якій у ній утілюється, зберігається й передається досвід народу, його бачення світу й світовідчуття. Згідно з цією концепцією мова є універсальною формою первинної концептуалізації світу й раціоналізації людського досвіду, виразником і хранителем несвідомого стихійного знання про світ, історичною пам'яттю про соціально значимі події в людському житті [6, с. 8].

Згідно з дослідженнями О.С. Кубрякової [5] концепт – це особливим способом структурований зміст акту свідомості, утілений у змістовній формі образу пізнаваного предмета. Це свого роду енграма (осад у пам'яті) подумки сформульованого образного змісту, колективний архетип культури, і в цьому своєму існуванні він є оперативною одиницею мислення. Дослідження структури концепту ВІРА необхідно проводити, ураховуючи багатогранність цієї одиниці, порівняльно-історичний аспект аналізу. Більшість лінгвістів вважають понятійний компонент основною частиною концепту [4, с. 18; 10, с. 287–288], який відображений у лексичних значеннях мовних одиниць, що його репрезентують. Національно-культурний компонент визначається місцем концепту в національній

культури. Значення складова визначається місцем, яке займає ім'я концепту в лексико-граматичній системі конкретної мови, куди входять також етимологічні й асоціативні характеристики цього імені. Ціннісна складова співвідноситься з оцінкою предмета концептуалізації в етносвідомості й культурі [3; 9, с. 630]. З метою лінгвокультурологічного опису концепту ВІРА вважаємо доцільним досліджувати фонд фразеологізмів, оскільки вони є цінним джерелом відомостей про культуру й менталітет народу, у них зберігаються уявлення народу про міфи, звичаї, обряди, ритуали, звички, мораль, поведінку. Фразеологізми завжди опосередковано виражають переконання народу, суспільний устрій, ідеологію епохи.

Концепт ВІРА є надзвичайно важливим для лінгвокультурології, оскільки у французькій, українській та англійській мовах він набув символічного, еталонного, образно-метафоричного значення, зафіксований у міфах, легендах, ритуалах, обрядах, фольклорних і релігійних дискурсах, поетичних і прозаїчних художніх текстах, фразеологізмах і метафорах, символах і пареміях (прислів'ях і приказках) і т. д. Концепт ВІРА як лінгвокультурологічна одиниця одночасно належить декільком семіотичним системам: стереотип ритуалу входить до приказки, а потім перетворюється на фразеологізм, він утілюється й у міфах, і в приказках, й у фразеологізмах та ін. Концепт ВІРА в англійській, українській та французькій мовах – це ціннісно-культурний концепт, оскільки він є абстрактним поняттям, а культурна інформація прикріплюється до понятійного ядра.

Отже, аналіз концепту ВІРА будемо здійснювати в декілька послідовних етапів:

1) установлення **понятійного компонента концепту ВІРА** шляхом аналізу семантичної структури ключових лексем-номінантів в англійській (faith, trust, belief, confidence), українській (віра, довіра), французькій мові (foi, confiance, conscience, confidence). Для семантичної характеристики лексем спираємося на значення слів в англо-, україно- та франкомовних словниках і застосуємо прийом узагальнення дефініцій для формулювання загального значення слова на основі словникових відомостей;

2) опис **образного складника** концепту передбачає дослідження когнітивних метафор. Такий аналіз дасть змогу проаналізувати лексичну сполучуваність ключових слів досліджуваного концепту, які об'єкти-

вують наявні знання й асоціації у свідомості людини. Матеріалом на цьому етапі дослідження слугуватимуть метафори, текстові фрагменти, що містять споріднені лексеми концепту ВІРА в англійській, українській та французькій мовах. Мовленнєві смисли цих лексем виявляються за допомогою контекстуального аналізу, що розкриває специфіку образного складника концепту;

3) опис **ціннісного аспекту** досліджуваного концепту здійснюватиметься шляхом дослідження фразеологізмів, що об'єктивують концепт;

4) **дослідження вербальної реалізації концепту ВІРА** відбуватиметься шляхом лінгвокультурного аналізу текстів із метою виявлення метафоричних засобів вираження образної складової концепту ВІРА в англійській, французькій та українській мовах. Дискурс як конкретна комунікативна подія, що фіксується в письмових текстах і в усному мовленні, здійснювана в певному когнітивно й типологічно зумовленому комунікативному просторі [12, с. 14–16], може досліджуватися з позицій мікроаналізу, що спрямований на моделювання комунікативної події, тобто аналізу конкретного тексту чи його фрагмента [14, с. 25–26].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, підсумовуючи все сказане вище, можемо зробити висновки:

1) лінгвокультурологічний аналіз концепту ВІРА на матеріалі англійської, української та французької мов передбачає дослідження трьох складників: образного, понятійного та ціннісного; це дасть змогу найбільш повно розкрити й описати зміст концепту;

2) лінгвокультурологічний комплексний аналіз передбачає п'ять послідовних етапів дослідження концепту, на кожному з яких повинні застосовуватися різні методи та прийоми (етимологічний аналіз для опису діахронічного розвитку концепту, аналіз та уніфікація дефініцій, аналіз лексичної сполучуваності концепту, аналіз фразеологічної об'єктивації концепту, контекстуальний та дискурсивний аналіз);

3) у дослідженні доцільно використовувати різні методи та прийоми лінгвокультурологічного аналізу для найбільш повного опису концепту ВІРА в англійській, українській та французькій мовних картинах світу.

У перспективі залишається дослідження понятійного компонента концепту ВІРА, фразеологічної об'єктивації концепту та його дослідження в різних видах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка : [учебное пособие] / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Флинта, 2010. – 152 с.
2. Алимжанова Г.М. Сопоставительная лингвокультурология: взаимодействие языка, культуры и человека / Г.М. Алимжанова. – Алматы, 2010. – 300 с.
3. Воркачев С.Г. Методологические основания лингвоконцептологии / С.Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика. Вып. 3: Аспекты метакоммуникативной деятельности. – Воронеж, 2002. – С. 79–95.
4. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода / С.Х. Ляпин, В.И. Карасик // Концепты. Научные труды Центроконцепта. – Архангельск : Изд-во Поморского университета, 1997. Вып. 1. – С. 11–35.
5. Кубрякова Е.С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова память / Е.С. Кубрякова // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – С. 85–89.
6. Костин А.В. Способы концептуализации обиходно-бытовых понятий в разножанровых произведениях В.И. Даля (на материале концепта «вода») : автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Иваново, 2002. – 22 с.
7. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. Учебное пособие / В.А. Маслова. – Москва : Наследие, 1997. – 208 с.
8. Маслова В.А. Когнитивный и коммуникативный аспекты художественного текста : [монография] / В.А. Маслова. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2014. – 104 с.
9. Полужин М.М. О когнитивном и лингвокультурологическом изучении фразеологии / М.М. Полужин, Н.Ф. Венжинович // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: Сб. в честь Е.С. Кубряковой. М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 628–641.
10. Чернейко Л.О. Лингво-философский анализ абстрактного имени / Л.О. Чернейко. – М. : МГУ, 1997. – 320 с.
11. Чернявская В.Е. Дискурс как объект лингвистических исследований / В.Е. Чернявская // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. гос. ун-та экономики и финансов, 2001. – С. 11–21.
12. Шаклеин В.М. Лингвокультурология: традиции и инновации : [монография] / – М. : Флинта, 2012. – 301 с.
13. Шевченко І.С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [монографія] / І.С. Шевченко, Л.Р. Безугла, Є.В. Бондаренко та ін. – Харків : Константа, 2005. – 356 с.
14. Bührig Kristin, Thije Jan D. Beyond Misunderstanding. Linguistic analyses of intercultural communication. – Amsterdam, Philadelphia : Benjamins, 2006. – 339 p.
15. Dubois Jean, Giacomo Mathée, Guespin Louis, Marcellesi Christiane. Dictionnaire de linguistique Larousse, 2002. – 514 p.
16. Sharifian Farzad. Cultural Linguistics. Inaugural Professorial Lecture. – Melbourne : Monash University, 2011. – 10 p.
17. Smith, Edward E., and Medin, Douglas L. Categories and Concepts. Cambridge: Harvard University Press, 1981. – 320 p.